Materiallar to'plami · Conference Proceedings
"ZAMONAVIY TADQIQOTLAR VA BARQAROR RIVOJLANISH" respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi
04 August 2026
UDK 81
FILOLOGIYA

TIL TIZIMIDA SPORT TERMINLARINING O'ZIGA XOS JIHATLARI

Lazokatxon Toirjon qizi Maxmudova*
Qo'qon DU o'qituvchisi, mustaqil izlanuvchi
✉ nazomakhmudova@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada tilshunoslikda sport terminlarining qo'llanilishi va ahamiyati tahlil qilingan. Sport terminlari jismoniy faoliyat, murabbiylik, jamoa ishi va raqobatga oid tushunchalarni aniq va samarali ifoda qilish imkonini beradi. Ular sportchilar, murabbiylar va fanlar o'rtasidagi kommunikatsiyani osonlashtiradi, shuningdek, sport faoliyatini va uning jarayonlarini tushunishda muhim ahamiyat kasb etadi. Maqolada sport terminlarining leksik xususiyatlari yoritilgan. Sport terminlari, shuningdek, tadqiqot va natijalarni tahlil qilishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi. Ushbu tadqiqot olib borish, sport va tilshunoslik o'rtasidagi aloqalarni aniqlash va rivojlantirishga yordam beradi.

Kalit so'zlar

Sport, termin, terminologiya, tilshunoslik, jarayon, tizim, rivojlanish, lingvistika, omil, chog'ishtirma.

DOI: 10.5281/zenodo.21743467

KIRISH

Jahon hamjamiyati bugungi kunda sport sohasini millatlarni totuvlikka, hamjihatlikka, do'stlikka, birdamlikka yetaklovchi eng maqbul yo'l sifatida e'tirof etmoqda. Sportning barcha turlarini keng tatbiq qilish uchun yaratilayotgan imkoniyatlar undagi yangi yo'nalishlarning rivojlanishi, o'z navbatida, sport milliy terminologiyasining shakllanishiga olib keldi. Bu jarayon sport sohasi terminologiyasini lingvistik aspektda tadqiq etish, terminlarni tizimlashtirish ehtiyojini yanada kuchaytirdi. Zero, til va jamiyatning bevosita bog'liqligi hamda ularning dinamik holda to'xtovsiz o'zgarishlarga uchrashida mazkur soha terminlari ham salmoqli o'rin egallaydi. Dunyo tilshunosligida sportga oid terminlarning qardosh va qardosh bo'lmagan tillar misolidagi chog'ishtirma tahlili nafaqat o'rganilayotgan tillar terminologiyasidagi farqli jihatlarni, balki mazkur tillarning rivojlanishiga ta'sir ko'rsatuvchi ijtimoiy omillarni ham aniqlashga yordam beradi. Dunyoning ko'plab ta'lim muassasalari va tadqiqot markazlarida, xususan, Rus lingvistik janr maktabi, Avstraliyaning Sistem-funksional tilshunoslik maktabi, Buyuk Britaniyaning Amaliy tilshunoslik/maxsus maqsadlar uchun ingliz tili yo'nalishi, AQSHning 305 Michigan shtati Tilshunoslik muassasasida sport terminologiyasi bilan bog'liq ilmiy izlanishlar olib borilmoqda.

ASOSIY QISM

Hozirgi globallashuv sharoitida kommunikatsiya va madaniyatlararo muloqotning tezlashuvi, yaqinlashuvi sport terminlarini keng ko'lamda o'rganishga e'tiborning kuchayishiga sabab bo'lmoqda. Mamlakatimizda so'nggi yillarda barcha sohalarda izchil islohotlar olib borilmoqda. Adabiyot, san'at, ilm-fan sohasida olib borilayotgan tadqiqotlarning amaliyotga keng joriy etilishiga e'tibor berilmoqda. Jumladan, sport sohasiga qaratilayotgan jiddiy e'tibor mazkur soha terminologiyasini jadallik bilan shakllanishi va rivojlanishi jarayoniga ehtiyoj sezmoqda. Ushbu jarayonda o'zbek tili bilan bir qatorda rus tili ham sport terminologiyasi taraqqiy etishida o'z ahamiyatiga ega. Tillarning bir- biriga o'zaro ta'sirini o'rganish tilshunoslikning us-

tuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Shunday ekan, taraqqiyot tamoyillariga asoslangan holda «...ilmiy tadqiqot va innovatsiya faoliyatini rag‘batlantirish, ilmiy hamda innovatsiya yutuqlarini amaliyotga joriy etishning samarali mexanizmlarini yaratish» [1] ga bo‘lgan ehtiyojdan kelib chiqib, hozirgi kunning talabi turli tizimli tillarni o‘qitishda talabalarga chet tilidagi kasbiy terminlarning tilshunoslik mezonlari asosida (leksik-semantik, grammatik, funksional-strukturaviy jihatlarini) o‘rgatish muhim amaliy ahamiyat kasb etadi. Yurtimizda chog‘ishtirish orqali amalga oshirilgan tadqiqotlar tillarning umumiy, xususiy jihatlarini aniqlash bo‘yicha ilmiy izlanishlar olib borish ko‘lamining yanada oshishiga keng imkoniyatlar yaratadi. Dunyo tilshunosligida sport terminologiyasi masalalari bo‘yicha bir qator tadqiqot ishlari amalga oshirilgan. Bu yo‘nalishda R.V.Popov [3], V.D.Shvayko [4], kabi xorij olimlari hamda Z.A.Abdullayeva [2] kabi o‘zbek olimlari tadqiqotlar olib borishgan. XIX-XX asr tilshunosligida terminologiya G.O.Vinokur [7], J.Bo‘ronov [6], R.Doniyorov [5] lar tomonidan yanada rivojlantirildi. Mazkur sohada ko‘plab tadqiqotlar amalga oshirilganligiga qaramay, o‘z yechimini topmagan masalalar ham mavjud, bu esa ularning tadqiqi muammosiga yangicha yondashuvlarni taqozo etadi. Sport terminlari nutq va til birligi sifatida sport jurnalistikasi sohasida keng qo‘llaniladi. Mazkur soha mutaxassislari tomonidan terminlarni talqin etishda yuzaga kelayotgan kamchiliklar aniqlandi. Shu bois sport leksikasini tilshunoslik tamoyillari asosida o‘rganish ehtiyojini yuzaga keltirmoqda.

XULOSA

Sport sohasiga oid leksik birliklarning tadqiqi, bir tomondan, til leksik qatlamining katta qismini tashkil etuvchi terminlarni o‘rganishdan iborat bo‘lsa, ikkinchi tomondan, tilning leksik qatlamida mavjud tor doiradagi neologizmlarni ilmiy o‘rganish ham hisoblanadi. Terminlarning qay darajada ommabop bo‘lishi ular qo‘llanuvchi sohaning rivoji bilan chambarchas bog‘liq. Sportga oid ko‘chma ma’noli birliklar bir tildan ikkinchi tilga o‘tadi, muqobillashadi va xoslanadi. Ularning ba’zilari asl tilda ko‘p vazifaliklik xususiyatiga ega bo‘lib, bir qancha ma’nolarni anglatishiga qaramasdan, ikkinchi tilga xoslanganida faqat bir ma’nonigina ifodalashi aniqlandi. Hozirgi sport terminlarining shakllanishida har 306 ikki tilga ham ta’sir etgan tillarni hisobga olish ikki til sathidagi baynalmilal va o‘zlashma qatlamni areal ravishda aniqlash imkonini berdi. Rus va o‘zbek tillari lug‘aviy tarkibining bir qismi bo‘lgan frazeologik birliklar terminologiya sohasida nutqning ta’sirchanligini yanada kuchaytirish uchun, tasvirlanayotgan shaxs, narsa, voqea - hodisa, olam manzarasini obrazli ifodalash uchun xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Ўзбекистонда жисмоний тарбия ва спортни янада ривожлантириш чора-тадбирлари туғрисида”ги Қарори. 1999 йил 27 май. “Халқ сўзи” газетаси. –Тошкент, 1999.

2. Абдуллаева З.А. Ўзбекистонда жисмоний тарбия ва спортнинг шаклланиш ва ривожланиш тарихи: Тарих фан. номз. ... дисс. автореф. – Тошкент, 2009. – 32 б.

3. Попов Р.В. Русская спортивная терминология: На материале баскетбольной терминосистемы: Дисс. ... канд. филол. наук – Северодвинск, 2003. – 168 с.

4. Швайко В.Д. Лингвостилистические особенности фразеологических единицобразованных от сверсловных спортивных терминов и профессионализмов (на материале современного английского языка): Дисс. ... канд. филол. наук. – М., 1984. – 290 с.

5. Дониёров Р. Ўзбек тили терминологияси айрим масалалари. – Тошкент: Фан, 1977. – 128 б.

6. Буранов Дж. Сравнительная типология английского и тюркских языков. – М.: Высщая школа, 1983. – 268 с.

7. Винокур Г.О. О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии / Татаринов В.А. История отечественного терминоведения. Т. I. Классики терминоведения. Очерк и хрестоматия. – М.: Московский лицей, 1994. – С. 218 – 284. 8. Makhmudova Lazokat Toirjon kizi. NEWSPAPER-PUBLICIST STYLE. FAN, TA'LIM, MADANIYAT VA INNOVATSIYA Jild: 03 Nashr: 6 (2024) . 168-171.